

TEATR FORUM – CHARAKTERYSTYKA I OPIS METODY

„Musimy stworzyć inny świat, ponieważ wiemy, że to jest możliwe. Ale to my musimy zbudować ten inny świat własnymi rękami poprzez granie na scenie i we własnym życiu. (...) Wszyscy jesteśmy aktorami: bycie obywatelem to nie życie w społeczeństwie to zmienianie go.”

Przesłanie Augusto Boala na Międzynarodowy Dzień Teatru, 2009

Twórcą metody Teatru Forum jest brazylijski reżyser, dramaturg i polityk - Augusto Boal (1931 –2009), ambasador UNESCO. Za dokonania teatralne został nominowany w 2008 roku do pokojowej nagrody Nobla. Zainspirowany improwizacyjną stroną teatru, a także pedagogiką uciśnionych Paula Freire, stworzył szerszy nurt teatralny zwany Teatrem Uciśnionych. W jego obrębie powstały różnorodne formy pracy - obok Teatru Forum, także Teatr Gazetowy (Newspaper Theatre), Teatr Obrazu (Image Theatre), Teatr Niewidzialny (Invisible Theatre), Tęcza Pragnień (The Rainbow of the Desire), Teatr Legislacyjny (Legislative Theatre). Wszystkie z powyższych metod rozwinęły się w odpowiedzi na konkretne problemy i sytuacje polityczne. Obecnie z powodzeniem stosowane są w innych sytuacjach i kontekstach, w których ludzie doświadczają uciśnienia, chcą rozmawiać na trudne tematy, analizować problemy i zmieniać świat, w którym żyją.

Teatr Forum jest dzisiaj najbardziej znaną i szeroko rozpowszechnioną formą Teatru Uciśnionych obecną m.in. w szkołach na zajęciach z edukacji obywatelskiej, edukacji globalnej, edukacji nieformalnej. Jest to rodzaj teatru, który umożliwia publiczności, tzw. widzo-aktorom, aktywność sceniczną i zmianę losów głównego bohatera będącego w sytuacji kryzysu. Celem spektakli jest zamiana: widzów – często traktowanych przedmiotowo, biernych odbiorców – w aktorów – sprawczych twórców scenicznej akcji.

Powstanie Teatru Uciśnionych

„Teatr Uciśnionych powstał by służyć ludziom, nie po to by ludzie służyli teatrowi.”

Augusto Boal „Gry dla aktorów i nieaktorów” (str. 41)

By zrozumieć na czym polega Teatr Forum, bardzo ważne jest poznanie kontekstu w jakim powstał. Boal, jako młody człowiek, widząc podziały klasowe w Brazylii, postanowił „wnieść teatr do mas” i stosować go jako narzędzie debaty, pozwalające usłyszeć głos grup marginalizowanych. Zdaniem Boala język teatralny jest najbardziej uniwersalnym z języków, ponieważ działanie teatralne - jako sposób ekspresji - jest dostępne każdemu człowiekowi, niezależnie od wieku, płci, wykształcenia czy talentu. Każdy z nas – ludzi – może „pobawić się w teatr”. Wejść na scenę, wczuć się w fikcyjną rolę i odegrać ją, bazując na swoich doświadczeniach lub wyobraźni. Tę umiejętność: podejmowania akcji, a następnie jej analizy Boal postanowił wykorzystać w teatrze, by „zmieniać świat na lepsze”.

Niewątpliwy wpływ na działalność Boala miał Paulo Freire, autor pedagogiki uciśnionych. Freire przeciwstawiał się tradycyjnemu modelowi edukacji zakładającemu, że nauczyciel jest głównym źródłem i dysponentem wiedzy, którą niejako „napełnia puste głowy uczniów”. W modelu tym uczeń z założenia powinien być bierny; nie mając wiedzy (czyli niczego do zaoferowania), powinien milczeć i słuchać. Ten rodzaj nauczania to – zdaniem Freire – monolog posiadającego wykształcenie (a także moc i władzę) nauczyciela. Freire podkreślał, że ów monolog to kluczowy element struktury ucisku, gdzie opresorem jest nauczyciel, zaś ofiarą – uczeń. Jego zdaniem proces edukacji powinien mieć formę dialogu, być wzajemnym uczeniem się ucznia i nauczyciela. Dodatkowo, zauważał, że często pomijana jest wartość wiedzy płynącej z doświadczenia, tzw. „mądrości życiowej”, którą osoby marginalizowane często dysponują.

Analizując prace Freire Boal zauważył analogie pomiędzy edukacją a działaniami teatralnymi. W konwencjonalnym teatrze widzowie pasywnie, nieruchomo siedzą w ciemności, podczas gdy aktorzy są dobrze oświetleni, często grają na podwyższeniu i aktywnie przekazują milczącej publiczności to, co chcą powiedzieć. Zdaniem Boala działanie aktora można porównać do monologu, w którym widz jest biernym

świadkiem scenicznej wypowiedzi. W monologu tym wszystkie treści, idee, emocje przekazywane są tylko w jednym kierunku: od aktorów do publiczności. Celem Boala stało się przekształcenie tej sytuacji; chciał sprawić, by teatr stał się przestrzenią dialogu, spotkaniem angażującym zarówno aktorów jak i publiczność.

Marzenia o edukacji prowadzonej w teatrze, sprawiły, że Boal opracował nowatorskie formy sceniczne przygotowujące widzów do zmian w prawdziwym życiu. Adrian Jackson – brytyjski praktyk i teoretyk Teatru Uciśnionych opisując ten nurt teatralny zwraca uwagę na:

„To, co jest wspólne dla wszystkich aspektów Teatru Uciśnionych to pewien sposób tworzenia teatru, który mówi o sprawach ważnych dla ludzi, pomaga zrozumieć ludziom, jakie jest ich miejsce w systemie, w którym funkcjonują i jak świat mógłby wyglądać inaczej. Ta forma pracy koncentruje się wokół zmiany; uruchomienia i badania zmiany, badania jak zmiana mogłaby wyglądać”.¹

Współcześnie, najbardziej znaną i rozpowszechnioną - zarówno w Polsce jak i na świecie metodą Teatru Uciśnionych jest Teatr Forum.

Teatr Forum

„W Teatrze Forum nigdy nie należy narzucać ludziom żadnej ideologii. W Teatrze Forum nie wygłasza się kazań. Teatr Forum nie jest dogmatyczny i nie próbuje manipulować ludźmi. W najlepszym razie uwalnia on widzo-aktorów. Pobudza ich do działania, czyni z nich aktorów. A aktorem jest każdy, kto gra, kto działa.”

Augusto Boal „Gry dla aktorów i nieaktorów” (str.54)

Teatr Forum to teatralna gra, w której podczas przedstawienia teatralnego pokazany jest nierozwiązany problem będący przejawem jakiegoś ucisku/opresji. Widzowie zapraszani są na scenę by zaproponować i odegrać możliwe rozwiązania zaprezentowanego problemu. Spektakl pokazuje widocznego opresora i protagonistę – osobę, która znajduje się w sytuacji ucisku. Po pierwszej prezentacji przedstawienia, sceny

¹ Wywiad z Adrianem Jacksonem W: M. Depta, A. Jaskulska, A. Żejmo- Kudelska, *Publikacja Teatr Forum*, Drama Way Edukacja Edukacji i Kultury, Warszawa 2015 . Publikacja dostępne są także na stronie <http://www.teatrazangazowany.pl/pl/czytelnia/publikacje,20>

odgrywane są raz jeszcze, aż do momentu, gdy ktoś z publiczności krzyknie ‘stop’. Następnie, osoba ta może wejść na scenę, wcielić się w rolę głównego bohatera i zmierzyć z sytuacją opresji, spróbować ją zmienić i konstruktywnie przekształcić. W swojej pierwotnej, najczystszej formie zarówno aktorzy jak i widzowie (tzw. widzowie-aktorzy) byli ofiarami ucisku, osobiście doświadczali podobnej do pokazanej na scenie sytuacji i dlatego mogli zaproponować alternatywne rozwiązania.

Ucisk/Opresja - pojawia się, gdy dialog zamienia się w monolog. Nie jest to jednak sytuacja bez wyjścia, tak jak, np. fizyczna agresja, w której przeciwnik jest dużo silniejszy i ma druzgocącą przewagę. Jest to sytuacja trudna, w której istnieją różne, alternatywne możliwości zachowania, moment, w którym mamy jeszcze możliwość wyboru i przestrzeń do działania.

Teatr Forum to z założenia teatralna rozgrywka, będąca formą dialogu pomiędzy aktorami a widzami. Rozgrywka ta polega na tym, że publiczność próbuje zmienić zakończenie (zerwać cykl ucisku), zaś aktorzy w roli ciemniźcyeli próbują doprowadzić do zakończenia spektaklu pokazanego w pierwotnej wersji (w której sukces odnosi opresor).

Teatr Forum prowadzony jest przez tzw. dzokera. Zadaniem dzokera jest m.in. zadbanie, by widzowie wypróbowali różne sposoby przezwyciężenia sytuacji ucisku.

Dzoker - termin Boala na określenie prowadzącego Teatr Forum. Boal odwołuje się do dzokera z talii kart, który choć posiadający moc jest neutralny i nie przynależy do żadnej z figur i kolorów. Dzoker wyjaśnia zasady, zadaje pytania, jest pośrednikiem między publicznością i aktorami.

W ten sposób widzowie Teatru Forum przygotowują się do rozwiązywania scenicznych problemów w realnym życiu. Boal nazywa to ćwiczeniem rzeczywistości (rehearsal for reality). W trakcie spektakli Teatru

Forum odgrywanych jest wiele możliwych rozwiązań, jednak nie chodzi o to, by znaleźć jedno najlepsze. Ważne jest dzielenie się wiedzą, doświadczeniem i strategiami radzenia sobie w trudnych sytuacjach.

W scenicznym działaniu zwykłych ludzi widział Boal nadzieję i szansę na zmiany w życiu społecznym, swoistą rewolucję, dzięki której uciśnieni wyzwolą się z uciemżenia odzyskując moc. Sceniczne próby zmiany sytuacji rozumiał w kategoriach rozgrzewki, przygotowania do prawdziwej zmiany przeprowadzonej już w świecie rzeczywistym, bez scenicznych dekoracji.

Cele Teatru Forum:

- wzmacnianie grup w przeciwdziałaniu opresji/ przeciwstawieniu się opresji (ang. empowerment),
- dialog, stymulowanie debaty (także w formie akcji, nie tylko słów) nad pokazywaną sytuacją opresji,
- poszukiwanie możliwych, alternatywnych do pokazanych na scenie rozwiązań,
- rozwijanie kompetencji społecznych,
- zabawa 😊.

Spektakle Teatru Forum często są odgrywane w przestrzeniach pierwotnie nie przeznaczonych do działań teatralnych (np. szkołach, rynkach, więzieniach etc.). Metodykę Teatru Forum wykorzystuje się w trakcie budowania i wystawiania przedstawień teatralnych, ale także często prowadząc warsztaty, których celem jest m.in. rozmowa na trudne tematy społeczne, rozwijanie umiejętności rozwiązywania konfliktów czy zwiększenie świadomości związanej z jakimś problemem. Uczestnicy warsztatów czasem przyjmują rolę aktorów, a czasem publiczności (tzw. widzo-aktorów). W mniejszych grupach tworzą i improwizują krótkie sceny ukazujące sytuacje uciśnienia związane z bliskim im problemem lub problem, który jest tematem warsztatów. Sceny te następnie brane „są na warsztat” i stają się podstawą do pracy warsztatowej prowadzonej w całej grupie. Widzo-aktorzy (w tym przypadku uczestnicy warsztatów) improwizują alternatywne sposoby zachowania w scenach przygotowanych i zagranych przez koleżanki i kolegów. W tym modelu rolę dzokera

najczęściej przyjmuje prowadzący, który zachęca grupę do generowania różnych rozwiązań, prowokuje dyskusję wokół badanego tematu i dba o to, by jak największa liczba osób mogła się wypowiedzieć.

Praktyka

„Teatr to rodzaj wiedzy a powinien i może być także narzędziem zmian społecznych. Może pomóc nam kształtować swoją przyszłość jeśli nie chcemy na nią po prostu czekać.”

Augusto Boal „Gry dla aktorów i nieaktorów” (str. 31)

Z metody Teatru Forum korzystać mogą wszystkie osoby, które wierzą, że teatr może:

- być przestrzenią zmiany, miejscem w którym uczestnicy poszukują rozwiązań trudnych sytuacji i je testują,
- kształtować postawy obywatelskie, rozwijać poczucie odpowiedzialności i zaangażowania w tworzenie miejsca w którym żyjemy,
- być miejscem spotkania ludzi z różnych światów uruchamiającym dialog i współpracę,
- pomagać w rozmowie na tzw. trudne tematy, kanalizować napięcia, odnajdywać podobieństwa i różnice.

Ważne jest także, aby osoby używające tej metody były otwarte na drugiego człowieka, gotowe przyjąć różnorodność uczestników, neutralne i nie oceniające proponowanych rozwiązań. Wykształcenie teatralne nie jest konieczne, choć z całą pewnością znajomość lub zainteresowanie teatrem ułatwi zaangażowanie i zwiększy satysfakcję związaną z tworzeniem i prowadzeniem tego typu działań. Podobnie jeśli chodzi o umiejętności związane z prowadzeniem grupy – wiedza i doświadczenie z obszaru pracy z grupą niewątpliwie będą cennym zapleczem.

Tworząc projekty Teatru Forum – zwykle dość czasochłonne (proces powstawania spektaklu zajmuje często kilkadziesiąt godzin) - ważne jest, abyśmy nie przyspieszali tego procesu, a tym samym umożliwili uczestnikom głębszą, podzieloną na etapy i usystematyzowaną pracę. Rozpoczęcie zajęć od rozgrzewek, praca

z Teatrem Obrazu, rozwijanie statycznych form w sceny teatralne sprawi, że uczestnicy poznają zarówno język Teatru Forum jak i zrozumieją wartości leżące u jego podstaw.

Prowadząc spektakle Teatru Forum ważne jest przyglądanie się różnym rozwiązaniom, zachęcanie uczestników do twórczych poszukiwań w atmosferze życzliwości i moralnej neutralności prowadzącego. Wszelki dydaktyzm jest bowiem obcy tej formie pracy. Z jednej strony to wielka zaleta metody, z drugiej zaś – wyzwanie, szczególnie w sytuacji gdy prowadzący warsztaty jest otwarcie zaangażowany po którejś ze stron.

W Polsce Teatr Forum jest coraz bardziej znany i coraz częściej stosowany. Jedną z organizacji profesjonalnie zajmujących się Teatrem Forum jest Drama Way, która prowadzi stronę www.teatrzaangazowany.pl. Można na niej znaleźć teksty teoretyczne, opisy spektakli, programów teatru forum, a także sylwetki osób działających w tym obszarze.

Zapraszamy do odwiedzin i rejestracji na portalu: www.teatrzaangazowany.pl.

Szersze informacje o metodzie można także znaleźć w książce A. Bola „Gry dla aktorów i nieaktorów”, która ukazała się w języku polskim, w przekładzie M. Świerkockiego w koedycji Wydawnictwa Drama Way Fundacji Edukacji i Kultury i Wydawnictwa CYKLADY. „Gry..” to klasyczna i najbardziej znana książka Augusto Boala adresowana do tych wszystkich, którzy interesują się teatrem jako narzędziem zmian. Zawiera ona krótkie wprowadzenie zilustrowane wieloma przykładami pracy autora z zespołami teatralnymi na całym świecie, a także wybór jego najważniejszych i najbardziej znanych ćwiczeń i gier, wykorzystywanych z powodzeniem nie tylko przez aktorów, ale również trenerów, nauczycieli, wychowawców oraz terapeutów w obszarze działań edukacyjnych i społecznych.

Autorki: Maria Depta, Aldona Żejmo- Kudelska

Drama Way Fundacja Edukacji i Kultury

www.fundacja.dramaway.pl

Bibliografia:

Boal A.(1982), *The Theatre of the Oppressed* (wydanie drugie), New York: Routledge Press

Boal A. (2009, 27.03). Przesłanie Augusto Boala na Międzynarodowy Dzień Teatru, źródło: <http://www.hciti.hr/en/svjetski-dan-kazalista-2009-1887> (odczytano 31.08.2016)

Boal A. (2013). *Gry dla aktorów i nie aktorów* (przekład M. Świerkocki), Warszawa: Drama Way Fundacja Edukacji i Kultury i Wydawnictwo Cyklady

Depta M., Jaskulska A., Żejmo-Kudelska A (2015) *Publikacja Teatr Forum* (wydanie drugie), Drama Way Fundacja Edukacji i Kultury, źródło: <http://www.teatrzaangazowany.pl/pl/czytelnia> (odczytano 31.08.2016)

Depta M., Żejmo-Kudelska A.(2016). *Teatr Zaangażowany społecznie: prowadzący, aktor widz*, Drama Way Fundacja Edukacji i Kultury, źródło: <http://www.teatrzaangazowany.pl/pl/czytelnia> (odczytano 31.08.2016)

Freire P. (2000) *Pedagogy of the Oppressed: 30th anniversary edition* (przekład M.B Ramos), New York, NY (oryginał wydany w 1970 r.)

Mayers L. (2006) *Act, Learn and teach: Theatre, HIV and AIDS Toolkit for Youth in Africa*, UNESCO-CCIVS project, Italy.

Żejmo-Kudelska A. Depta M. (2016) *Teatr Zaangażowany Społecznie. Definicja i opis metody* Drama Way Fundacja Edukacji i Kultury, źródło: <http://www.teatrzaangazowany.pl/pl/czytelnia> (odczytano 31.08.2016)